

بررسی آموزش اقتصاد پول و بانکداری در جمهوری اسلامی ایران

غلامرضا مصباحی*

چکیده

نظام بانکداری بدون ربا، به جهت مشتمل بودن بر انواع فعالیت‌های گوناگون بانکی در جانب تخصیص و تجهیز منابع، پیچیدگی خاصی دارد. این در حالی است که در بانکداری ربوی بیش‌تر فعالیت‌ها در قالب قرض ربوی است و انجام آن به وسیله بانک به سهولت انجام می‌گیرد. این مسأله سبب شده است که آموزش بانکداری در جمهوری اسلامی اهمیت خاصی داشته باشد.

در این مقاله آموزش تخصصی بانکداری بدون ربا را در دو سطح ۱. برنامه مراکز آموزشی، و ۲. کتاب‌های مرتبط با موضوع بررسی کرده، کاستی‌های آن را باز می‌گوییم.
واژگان کلیدی: بانکداری بدون ربا، آموزش تخصصی، کتاب‌های پول و بانکداری، واحدهای درسی پولی - بانکی.

مقدمه

در بانکداری ربوی، بیش‌ترین تسهیلات بانکی به صورت وام داده می‌شود. بانک‌ها در این نظام با دریافت پس‌اندازها و سپرده‌ها از اشخاص و مؤسسات به آنان بدهکار می‌شوند و پس از مدتی با توجه به طول مدت و میزان پس‌انداز یا سپرده، اصل و بهره آن را مطابق نرخ از پیش

* استادیار دانشگاه امام صادق □.

تعیین شده به آنان برمی گردانند. دریافت این سپرده‌ها و محاسبه بهره آن‌ها بسیار ساده است و به راحتی انجام می‌گیرد.

دریافت‌کنندگان تسهیلات و اعتبارات بانکی نیز سازوکار ساده داد و ستد وام را بدون پیچیدگی و بی‌نیاز از آموزش انجام می‌دهند؛ اما در بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران، داد و ستد وام فقط به حساب‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز و جاری و وام‌دهی بانک‌ها برای بخش کوچکی از نیازهای مصرفی اختصاص می‌یابد و به این گونه حساب‌ها بهره یا سودی تعلق نمی‌گیرد و بانک در استفاده از این گونه وجوه دریافتی آزاد است؛ اما بخش بسیار بزرگی از عملیات بانکی بدون ربا به داد و ستد وجوهی مربوط است که بانک در آن‌ها نقش واسطه و وکیل را ایفا می‌کند و از نظر حقوقی این وجه به مالکیت بانک‌ها در نمی‌آید و عنوان بدهی بانک به اشخاص و مؤسسات را نمی‌یابد و در نتیجه، بانک در استفاده از این وجوه آزادی کامل ندارد؛ بلکه باید آن را در طرح‌های سودآور اقتصادی سرمایه‌گذاری کند یا به متقاضیان سرمایه براساس نوعی مشارکت در سود و زیان واگذارد و سود حاصل شده یا سهم سود کسب شده را پس از کسر حق وکالت بانک، به صاحبان سپرده‌ها بازگرداند و در واگذاری این وجوه به متقاضیان، باید مصلحت و نفع سپرده‌گذاران را مدنظر قرار دهد.

در این نوع بانکداری، سپرده‌گذاران افزون بر این که میزان سودشان از پیش مشخص نیست، نیازمند اطلاعاتی در زمینه میزان کارایی بخش‌های گوناگون اقتصادی به منظور سرمایه‌گذاری در آن بخش‌ها و اطلاعات مربوط به قرارداد بین سپرده‌گذار و بانک و آگاهی از اختیاراتی هستند که به بانک می‌دهند.

نکته حائز اهمیت، توجه سپرده‌گذاران و دریافت‌کنندگان به بندهای مندرج در قرارداد و مفاهیم آن‌ها است؛ زیرا انواع قراردادها متعدد است و گاهی در یک قرارداد، تلفیقی از چند نوع معامله وجود دارد که آشنایی با سازوکار بانکداری بدون ربا را پیچیده ساخته است. استفاده‌کنندگان از تسهیلات مالی بانک‌ها باید با مفاهیم قراردادها و چارچوب استفاده از آن‌ها آشنا باشند؛ زیرا اگر اعتبارات داده شده را در غیر مورد قرارداد مصرف کنند، مشکلات حقوقی و شرعی را در پی خواهد داشت و گاهی به بطلان قرارداد و حرمت سود حاصل از معامله باطل می‌انجامد.

این پیچیدگی کار در بانکداری بدون ربا، ضرورت آموزش این نوع بانکداری را افزایش داده است؛ زیرا بدون آموزش کافی، مشکلاتی مانند ناآگاهی از چگونگی دریافت تسهیلات مناسب از بانک، صوری شدن قراردادهای بانکی، حرمت درآمدها و سودهای حاصل از آن، بی‌مبالاتی مردم در رباخواری، نبود همکاری مؤمنان با بانک‌ها و پیدایی شبهه عملکرد ربوی و کشیده شدن بانک به سوی آن روی می‌دهد (گروه اقتصاد دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۱: ص ۱۶)؛ بنابراین، آموزش بانکداری بدون ربا باید در دو سطح عمومی و تخصصی ارائه شود.

۱. آموزش عمومی

این نوع آموزش باید به همه افرادی که به گونه‌ای با بانک سروکار دارند، داده شود تا اقدام آنان برای پس‌انداز و سپرده‌گذاری یا برای گرفتن وام و تسهیلات مالی از بانک، آگاهانه و همراه با رعایت ضوابط و مقررات شرعی و قانونی باشد.

آموزش عمومی را به دو گونه می‌توان ارائه کرد:

۱. آموزش غیر رسمی: آموزش غیر رسمی از طریق رسانه‌های عمومی مانند مطبوعات، رادیو

و تلویزیون به صورت نظری و عملی.

در این نوع آموزش با نوشتن مقاله یا سخنرانی، میزگرد، پرسش و پاسخ و ... با بیان ساده و قابل فهم عمومی، چگونگی مراجعه به بانک و سپرده‌گذاری و تقاضای تسهیلات مالی توضیح داده می‌شود و رابطه بین سپرده‌گذار با بانک، انتظارات سپرده‌گذار از بانک در مورد سود، غیرقطعی بودن سود مورد انتظار، سود علی‌الحساب و تفاوت آن با سود قطعی تبیین می‌شود؛ البته بانک‌ها باید در عمل نیز این تفاوت را برای مردم محسوس، و پس از محاسبه سود سالانه بانک‌ها، سود نهایی را اعلام کنند و میزان تفاوت سود علی‌الحساب و سود نهایی را بپردازند.

۲. آموزش رسمی: نوع دوم آموزش رسمی در مدارس است. با توجه به نیاز نسل جوان به

آشنایی با چگونگی کار بانک‌ها، پیشنهاد می‌شود این آموزش به صورت بخشی از یک درس اجتماعی در دوره دبیرستان ارائه شود.

۲. آموزش تخصصی

باید به کارمندان بانکها و دانشجویان رشته اقتصاد، مدیریت، حسابداری، بانکداری، حقوق و ... بانکداری بدون ربا آموزش تخصصی داده شود تا درباره سازوکار این نوع بانکداری و تفاوت آن با سازوکار بانکداری ربوی به صورت علمی توجیه شوند و قدرت تجزیه و تحلیل مسائل اقتصادی بدون استفاده از نرخ بهره و فقط براساس سازوکار جذب نقدینگی اعطای تسهیلات مالی در قالب بانکداری بدون ربا را کسب کنند.

بررسی وضع آموزش بانکداری بدون ربا در کشور

نگاهی اجمالی به برنامه‌های رسانه‌های همگانی و نیز آموزش‌های رسمی عمومی کشور نشان می‌دهد که آموزش بانکداری، نه برای عموم مردم و نه برای دانش‌آموزان طراحی و اجرا نشده است. آثار نبود چنین آموزش‌هایی نیز در کارکرد بانکها و دید مردم به بانکداری کشور مشهود است.

وزارت اقتصاد و دارایی در سال ۱۳۷۱ در تهران و ۸ شهرستان، پژوهشی انجام داد و در این پژوهش از ۱۰۹ نفر مراجعه‌کننده به بانک پرسیده شد که چه تفاوتی میان بهره و سود بانکی وجود دارد. تعداد ۶۷ نفر اظهار داشتند: فرقی نیست و ۱۴ نفر اظهار بی‌اطلاعی کردند (همان: ص ۳۰).

آموزش کارمندان بانکها درباره قراردادهای مورد استفاده در بانکداری به صورت محدود انجام گرفته است؛ اما این آموزش‌ها بسیار ناقص و ناکافی بوده است و بسیاری از کارمندان از آن محروم مانده‌اند. در پژوهش یاد شده، از رؤسای تعدادی از شعب بانکها پرسیده شد: کارمندان شما تا چه حدی با قانون عملیات بانکی بدون ربا آشنایی دارند؟ (درصد تقریبی آن را ذکر کنید). نتیجه‌گیری از پاسخ آن‌ها ۵۵/۸ درصد است (همان: ص ۳۳). این آموزش‌ها به طور عمده در دو هفته ارائه شد و درصد بسیار کم‌تری نیز آموزش‌های دو ماهه دیده‌اند. به منظور بررسی آموزشی تخصصی بانکداری بدون ربا در ایران این تحقیق را در دو بخش

انجام داده‌ایم. بخش اول، این موضوع را در واحدهای درسی دانشگاه‌ها در رشته‌های مرتبط با این موضوع مانند اقتصاد، حسابداری و پول و بانکداری بررسی می‌کند، و بخش دوم کتاب‌هایی را که به صورت کتاب آموزشی یا کمک‌آموزشی و سایر کتاب‌هایی که به منظور تحقیق در موضوع پول و بانک صورت گرفته است دنبال می‌کند.

بخش اول: آموزش پول و بانکداری در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی

آموزش پول و بانکداری در مراکز آموزش عالی در دو سطح صورت می‌گیرد:

۱۰۳

۱. ایجاد رشته یا گرایش خاص پول و بانکداری

اقتصاد اسلامی

بررسی آموزش اقتصاد پول و بانکداری در جمهوری اسلامی ایران

بر اساس برنامه مدون شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری، گرایشی با نام اقتصاد پول و بانکداری تصویب شده که افزون بر دروس اصلی دیگر گرایش‌ها، (پول و بانکداری، اقتصاد کلان ۱ و ۲) ۲۸ واحد اختصاصی اجباری و ۹ واحد اختیاری گنجانده شده است که واحدهای دارای ارتباط مستقیم با موضوع به شرح ذیل است که ۵ درس اول اجباری و درس آخر جزء دروس اختیاری است.

۱. عملیات بانکی داخلی	۲ واحد
۲. عملیات بانکی خارجی	۲ واحد
۳. سیاست‌های پولی و مالی	۴ واحد
۴. بانکداری اسلامی	۲ واحد
۵. سازمان‌های پولی و مالی بین‌المللی	۲ واحد
۶. بانکداری تطبیقی	۲ واحد

قابل توجه است که در سرفصل‌های مصوب این دروس، غیر از درس بانکداری اسلامی، به بانکداری بدون ربا اشاره‌ای نشده است و حتی آیین‌نامه‌های دریافت پس انداز سپرده ثابت و پرداخت بهره به آن‌ها جزو سرفصل‌ها است (وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری؛ ۱۳۷۵: ص ۲۰۱ - ۲۰۹).

برخی از مؤسساتی که گرایش پول و بانکداری را ارائه می‌دهند، برنامه‌ای غیر از برنامه اشاره شده دارند.

ا. مؤسسه عالی بانکداری ایران: این مؤسسه از سال ۱۳۴۲ با نام مؤسسه علوم بانکی ایران تأسیس و در سال ۱۳۶۵ به مؤسسه عالی بانکداری ایران تغییر نام یافته است. این مرکز در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد به تربیت دانشجو در این موضوع می‌پردازند و در سال‌های اخیر فقط بین کارمندان شبکه بانکی دانشجو برمی‌گزینند. (مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۹: ص ۱۳ و ۱۴)

در این مؤسسه بنابر مذاکره شفاهی با مسئولان آن، در دوره کارشناسی ۹ واحد درباره پول و بانکداری ارائه می‌شود که از جمله، درس پول و بانک به ارزش ۳ واحد و درس‌های تجهیز منابع و تخصیص منابع هر یک به ارزش ۳ واحد هستند. در این مرکز سه کتاب به منظور متن درسی این واحدها تدوین شده است.

پول و بانک (از نظریه تا سیاست‌گذاری)، تألیف علی ماجدی و حسن گلریز*
بانکداری داخلی - ۱ (تجهیز منابع پولی)، تألیف محمد بهمند و محمود بهمنی
عملیات بانکی داخلی - ۲ (تخصیص منابع)، تألیف علی اصغر هدایتی، علی اصغر صفری و حسن کلهر
مطالب دو کتاب پیشین به طور عمده درباره بانکداری بدون ربا است.

در دوره کارشناسی ارشد این مرکز نیز سمینار بانکداری اسلامی ارائه می‌شود که متن خاصی در بین نیست.

ب. دانشگاه مفید: این دانشگاه غیر از ارائه گرایش اقتصاد نظری، در سال گذشته، به تأسیس گرایش پول و بانکداری اقدام کرده است که افزون بر واحدهای اقتصاد نظری، درس‌های پول و بانکداری بدون ربا و الگوهای بانکداری اسلامی و برخی دروس دیگر تدریس می‌شود؛ بنابراین در این دو مرکز، دانشجویان به نسبت با مباحث پول و بانک در شکل الگوی بدون ربای آن آشنا می‌شوند، گرچه سرفصل‌های مصوب برای این رشته، با موضوع مورد بحث ما بسیار بیگانه است. (وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری، همان: ص ۲۰۱ - ۲۰۹) در عین حال با توجه به مباحث فراوان این موضوع، وزن دروس ارائه شده (حتی در مراکز مذکور) نیز در مقایسه با کل واحدها بسیار کم است.

* مشخصات کامل و معرفی این ۳ کتاب در بخش دوم مقاله آمده است.

۲. آموزش پول و بانکداری در رشته‌های دیگر علوم اقتصادی

به لحاظ این که بسیاری از فارغ‌التحصیلان گرایش‌های گوناگون علوم اقتصادی به ویژه اقتصاد نظری و بازرگانی، در بانک‌ها و مؤسسات پولی و بانکی اشتغال می‌یابند، در برنامه مصوب تمام گرایش‌ها، یک درس اصلی به ارزش ۳ واحد به نام پول و بانکداری و یک درس اختصاصی اختیاری به نام بانکداری اسلامی منظور شده است.

۱۰۵

اقتصاد اسلام

درس اقتصاد کلان ۱ و ۲ پیش‌نیاز این دروس به شمار می‌رود که در خود آن درس نیز مطالبی درباره موضوع پول و بانکداری لحاظ شده است؛ به همین جهت، ابتدا، به فصل‌های این درس توجه می‌کنیم.

أ. درس اقتصاد کلان

دانشجویان در درس اقتصاد کلان، با عرضه و تقاضای پول آشنا می‌شوند و در فصلی مستقل یا ضمن عرضه پول، بحث بانکداری و نقش آن در عرضه پول و نیز سیاست پولی طرح می‌شود. بدیهی است در تمام این مباحث، نرخ بهره بانکی از مباحث محوری بوده، قیمت پول را از طریق عرضه و تقاضای آن تعیین می‌کند؛ بنابراین، دانشجویان از ابتدای آشنایی با دانش اقتصاد، تحلیل‌های اقتصادی (از جمله منحنی‌های IS - LM، استخراج منحنی تقاضا، عرضه و تقاضای پول، سیاست‌های پولی، ...) را در قالب نرخ بهره دنبال می‌کنند و این روند تا پایان این مقطع تحصیلی و سایر مقاطع ادامه دارد. شاید به همین دلیل برخی از مسئولان و کارشناسان، در سخنرانی‌ها و ... نرخ بهره را بی‌محابا به کار می‌برند.

ناگفته نماند که در سرفصل‌های مصوب این درس، در فصول ۹ و ۱۰، درس کلان ۱، و فصل ۶ درس کلان ۲ مطالبی درباره پول و بانکداری غیر ربوی و مقایسه آن با نظام بانکی ربوی و همچنین ابزارهای شرعی جهت سیاست پولی آمده است (همان: ص ۵۱ - ۵۷) که به‌طور معمول تدریس نمی‌شوند که شاهد بر آن، کتاب‌های اقتصاد کلان آموزشی در دانشگاه‌ها است که به پیوست خواهد آمد.

جدول ۱. کتاب‌های اقتصاد کلان مورد استفاده در دانشگاه‌های ایران در دوره کارشناسی

نام دانشگاه	منابع مورد استفاده
آزاد اسلامی	دورنبوش، فرجی، همتی، دهقان
اصفهان	دورنبوش، تفضلی، اخوی
الزهرا	دورنبوش، تفضلی، روزبهان
ارومیه	دورنبوش، همتی
امام صادق(ع)	دورنبوش
بوعلی	طیبیان، تفضلی، رحمانی، کردیچه، اخوی، گلیهی، برانسون
تبریز	دورنبوش، تفضلی، اخوی، رحمانی، روزبهان، برانسون
تهران	دورنبوش، تفضلی، رحمانی
سیستان و بلوچستان	دورنبوش، تفضلی
شهید بهشتی	تفضلی، برانسون
شیراز	تفضل، روزبهان، دورنبوش
علامه	دورنبوش، طیبیان، هال - تیلور، تفضلی، منکیو، برانسون، گوردون
مازندران	دورنبوش، منکیو، جزوه‌های کلاسی

۱۰۶

اقتصاداسلامی

فصل پنجم / پاییز ۱۳۸۳

جدول ۲. کتاب‌های اقتصاد کلان مورد استفاده در دانشگاه‌های ایران در دوره کارشناسی ارشد و دکتری

نام دانشگاه	منابع مورد استفاده
آزاد اسلامی	برانسون، اسنون، مجموعه مقالات
اصفهان	تفضلی، لفتلی، برانسون
الزهرا	برانسون
امام صادق □	برانسون، رومر
بوعلی	برانسون
تبریز	برانسون
تهران	برانسون
سیستان و بلوچستان	برانسون، های‌ول، اوت اوت، پاتین‌کین، هلدن، مجموعه مقالات
شهید بهشتی	برانسون
شهید بهشتی - دکتری	میلر، بلنچارد و فیشر، مجموعه مقالات
شیراز	برانسون، بلنچارد و فیشر
علامه	برانسون، رومر، بلنچارد و فیشر، ترجمه چند مقاله پایه‌ای در اقتصاد کلان (دوجلد)
علامه - دکتری	بلنچارد و فیشر، رومر
مازندان	برانسون
مشهد	تفضلی، برانسون
مؤسسه عالی پژوهش در توسعه و برنامه‌ریزی	منکیو و رومر، رومر، برانسون

مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دستاوردهای آموزشی و پژوهشی علم اقتصاد در ایران ص ۱۶۳ و ۱۶۴

ب. درس پول و بانکداری

در رشته‌های اقتصاد با گرایش‌های گوناگون و نیز رشته حسابداری درسی به ارزش ۳ واحد به نام پول و بانکداری ارائه می‌شود. هدف از این درس بنابر آن چه در سرفصل‌های مصوب آمده، آشنا کردن دانشجویان با نظریه‌های پولی و نظام بانکی و یافتن توان علمی لازم جهت درک و تحلیل مسائل پولی و تشخیص و انتخاب سیاست‌های پولی مناسب با مسائل اقتصاد ایران است. مباحث اساسی این درس، پول، نظریه‌های پولی و مسائل بانکی است.

۱۰۷

اقتصاد اسلام

بررسی آموزش اقتصاد پول و بانکداری در جمهوری اسلامی ایران

قابل توجه است بر اساس سرفصل‌های مصوب، تقریباً حدود ۱۰ درصد مربوط به مسائل بانکداری بدون ربا و سیاست‌های آن، آن هم در حد مرور و بیان تجربه آن است (وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری، همان: ص ۵۸)*.

شاید به منظور جبران این نقیصه است که درسی اختیاری به نام بانکداری اسلامی به ارزش ۳ واحد در واحدهای اختیاری این رشته آمده است که بر حسب اطلاع در قریب به اتفاق دانشگاه‌ها تدریس نمی‌شود.

این درس در دانشگاه امام صادق □ با همین عنوان تدریس شده است و در دانشگاه مفید، با عنوان پول و بانکداری بدون ربا تدریس می‌شود و درسی نیز به نام الگوهای بانکداری اسلامی به صورت درس اختیاری قرار دارد.

در دوره کارشناسی ارشد و دکتری رشته‌های علوم اقتصادی اصولاً درباره اقتصاد اسلامی اعم از بانکداری و غیر آن واحدی پیش‌بینی نشده است. فقط برخی از استادان بنابر اعتقادات شخصی خود در درس «موضوعات انتخابی» به ارائه برخی از مطالب اقتصاد اسلامی و از جمله بانکداری می‌پردازند.

در مجموع به نظر می‌رسد به رغم این که در موضوع بانکداری اسلامی بین موضوعات دیگر اقتصاد اسلامی بیش‌ترین تلاش و پژوهش صورت گرفته است، در مرحله آموزش و

* سرفصل‌ها در پایان مقاله آمده است.

اطلاع‌رسانی گام‌های فراوانی وجود دارد که باید برداشته شود.

به نظر می‌رسد همگام با تقویت آموزش اقتصاد اسلامی و از جمله پول و بانکداری در مراکز دانشگاهی، لازم باشد مراکز حوزوی نیز که بنیادهای فقهی و اسلامی قوی دارند در این مسأله کاوش بیش‌تری کرده، آموزش بانکداری اسلامی و بررسی چالش‌های فقهی آن را روزآمد سازند؛ زیرا تعداد قابل توجهی از طلاب نیز از چگونگی عملکرد نظام بانکی و شریعت آن اطلاع دقیقی ندارند و در پاسخ سؤالات و شبهات مردم، پاسخ‌های دقیق و کارشناسانه نمی‌دهند.

بخش دوم: بررسی متون درسی و کمک‌درسی پول و بانکداری در دانشگاه‌ها

در این بخش، گروه‌هایی از کتاب‌های دانشگاهی را بررسی می‌کنیم تا مشخص شود چه حجمی از این کتاب‌ها به موضوع مورد تحقیق ما یعنی آموزش پول و بانکداری اسلامی پرداخته‌اند. بخشی از کتاب‌های مورد بررسی، متن درسی در دوره‌های آموزش عالی هستند و برخی نیز به صورت کتاب کمک‌آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرند و بخشی دیگر نیز، فقط در تحقیقات دانشجویان ممکن است استفاده شوند. همچنین تعدادی از کتاب‌ها، ترجمه آثار مؤلفان کشورهای دیگر هستند و با توجه به این که این کتاب‌ها را اقتصاددانان مسلمان ترجمه کرده‌اند، جای آن داشت که مترجمان محترم بر نوشته مؤلفان در این جهت یادداشتی می‌داشتند؛

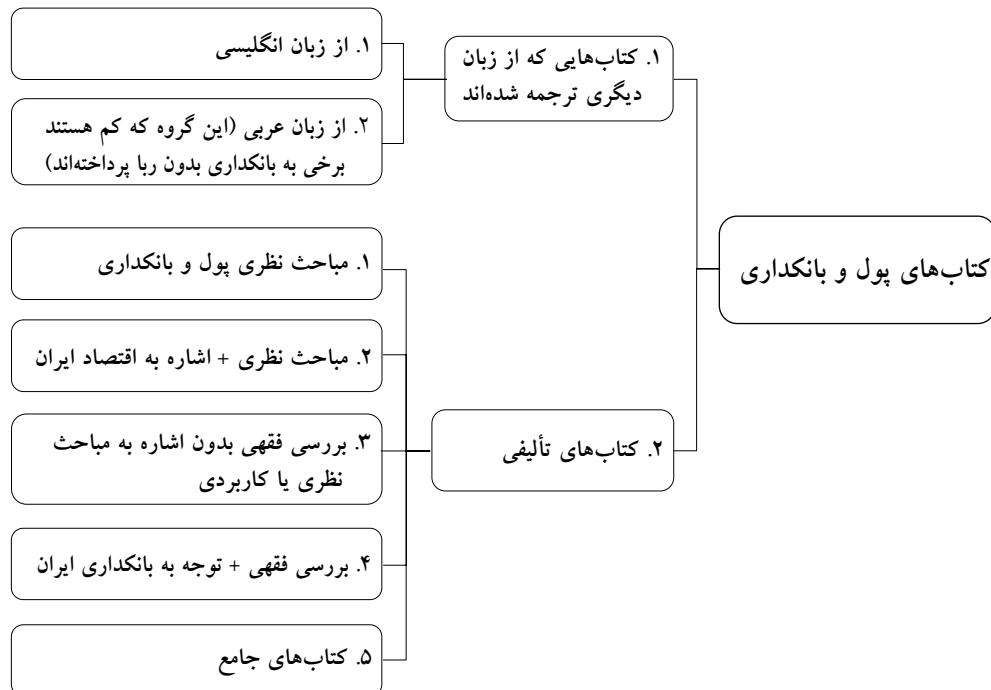
۱. کتاب‌های اقتصاد کلان

در بیش‌تر کتاب‌های کلان چه از نوع تألیف یا ترجمه، به بانکداری بدون ربا اشاره‌ای نشده است. این در حالی است که همان‌طور که در بخش قبلی اشاره شد، در سرفصل‌های مصوب این درس به موضوعاتی در این باره پرداخته شده است. در جدول صفحه بعد مشخصات این کتاب‌ها آمده است.

ردیف	نام کتاب	مؤلف	مترجم	ناشر	چاپ	سال نشر	شمارگان	صفحات
۱	اقتصاد کلان (جلد ۱ و ۲)	گریگوری منکیو	برادران شرکا و علی پارساییان	دانشگاه علامه طباطبایی	اول	۱۳۷۴	۳۰۰۰	۶۲۲
۲	اقتصاد کلان	دورنیوش و فیشر	دادگر و منجذب	البرز	اول	۱۳۷۵	۲۰۰۰	۳۱۷
۳	اقتصاد کلان	دورنیوش و فیشر	تیزهوش تابان	سروش	دوم	۱۳۷۵	۲۰۰۰	
۴	اقتصاد کلان (نظریه و سیاست)	فردگلیپی	مهدی تقوی	فروردین	اول	۱۳۶۶	۳۰۰۰	
۵	اصول علم اقتصاد	سالواتوره	ضیایی بیگدلی و مهدی پور	مؤسسه بانکداری ایران	دوم	۱۳۷۴	۳۳۰۰	۷۳۹
۶	تئوری‌ها و سیاست‌های اقتصاد کلان (۱ و ۲)	برنسون	شاکری	نی	اول	۱۳۷۴	۳۳۰۰	۹۷۴
۷	اقتصاد کلان نظریه‌ها و سیاست‌گذاری (۱ و ۲)	برنسون	عمادزاده	دانشگاه آزاد	اول	۱۳۷۳	۳۰۰۰	۹۷۴
۸	دوره کامل علم اقتصاد (۲)	می‌برز، وال، مندر و میلر	مهدی تقوی و عبدالله کوثری	پیشبرد	اول	۱۳۷۰	۴۰۰۰	۷۰۰
۹	اختلاف نظرها در اقتصاد کلان	الک کریستان و سایمون پرایس	تقوی و کوثری	علامه طباطبایی	اول	۱۳۷۶	۳۰۰۰	۳۱۰
۱۰	اقتصاد کلان کشورهای در حال توسعه	پلگووک و کالین پاتریک	ایمانی‌راد	کالج، اراک	اول	۱۳۷۰	۳۰۰۰	۲۰۶
۱۱	اقتصاد کلان (جلد اول)	رابرت هال و جان تایلور	روغنی زنجانی	مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه	اول	۱۳۷۶	۲۰۰۰	۴۳۲
۱۲	درسهایی در اقتصاد کلان	بلانچارد و فیشر	محمود ختایی و تیمور محمدی	سازمان برنامه و بودجه	اول	۱۳۷۶	۱۰۰۰	۱۱۵۶
۱۳	اقتصاد کلان	فریدون تفضلی	-	نشر نی	پنجم	۱۳۷۰	۵۰۰۰	۵۶۰
۱۴	تئوری اقتصاد کلان	روزبهان	-	مؤلف	پنجم	۱۳۷۰	۳۳۰۰	۲۶۸
۱۵	اقتصاد کلان به زبان ساده ریاضی	غلامحسین خورشیدی	-	دانشگاه تهران	اول	۱۳۷۱	۲۰۰۰	۳۲۸
۱۶	اقتصاد کلان	ناصر همی	-	مؤسسه بانکداری	اول	۱۳۷۲	۳۰۰۰	۲۸۰
۱۷	اقتصاد کلان	نفری و ختایی	-	کتاب ماد	اول	۱۳۷۵	۳۰۳۰	۲۹۲
۱۸	اقتصاد کلان	کردیچه	-	نور علم همدان	اول	۱۳۷۸	۳۰۰۰	
۱۹	اقتصاد کلان (اصول نظری و کاربردی)	محمد طبیبیان	-	برنامه و بودجه	اول	۱۳۶۵	۳۰۰۰	۴۲۷
۲۰	اصول علم اقتصاد، ج ۲، (اقتصاد کلان)	مهدی تقوی	-	پیام نور	سوم		۸۰۰۰	
۲۱	اقتصاد کلان (کاربردی)	احمد اخوی	-	مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	سوم	۱۳۷۶	۳۰۰۰	۵۰۵
۲۲	اصول و مبانی اقتصاد کلان	ولی‌الله کریمی	-	تابان	اول	۱۳۷۵	۸۰۰	۴۴۲

۲. کتاب‌های پول و بانکداری

موضوع اصلی این کتاب‌ها پول و بانک است. کتاب‌های این بخش گستره متنوعی دارند. برخی، ترجمه آثار انگلیسی و احیاناً عربی هستند. همان‌طور که در معرفی کتاب‌های اقتصاد کلان اشاره شد، گرچه از مؤلفان این آثار انتظار نیست که به بحث پول و بانکداری بدون ربا اشاره کنند، با توجه به این که بسیاری از این کتاب‌ها به صورت متن اصلی یا کمک آموزشی در دانشگاه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند، انتظار بود مترجمان، افزوده‌هایی اسلامی بر متن داشته باشند و به تفاوت‌های بانکداری بدون ربا از بانکداری ربوی، حداقل اشارتی داشته باشند. به ویژه این که برخی از این کتاب‌ها را مؤسسه بانکداری ایران که متصدی آموزش بانکداری بدون ربا است، ترجمه کرده است. بخش دوم کتاب‌هایی هستند که درباره پول و بانکداری تألیف شده‌اند. بعضی از این کتاب‌ها صرفاً به مباحث نظری و آن هم در قالب متعارف در این دانش پرداخته‌اند و گروهی اشاراتی به اقتصاد ایران هم داشته؛ ولی باز به بانکداری بدون ربا پرداخته‌اند. برخی از کتاب‌ها نیز موضوع یا بخشی از آن را از نظر فقهی و اسلامی مطالعه کرده و به مباحث نظری و کاربردی آن توجهی نداشته‌اند.

در این میان، تعدادی کتاب نیز وجود دارد که از هر دو جهت و نسبتاً با تفصیل، پول و بانکداری بدون ربا را تبیین، و تفاوت‌های دو نظام را روشن کرده‌اند. در این قسمت به ترتیب این کتاب‌ها را بررسی می‌کنیم.

أ. کتاب‌های ترجمه‌ای

۱. *الگوی اقتصاد بدون ربا*، تألیف محمد انور، ترجمه اسدالله فرزین‌وش، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی تهران، ۱۳۷۵، ۱۲۴ صفحه.

این کتاب کوشیده است مدلی در خصوص تعادل عمومی اقتصاد بدون بهره که برگزیده اصول و ارزش‌های اسلام در مسائل مالی باشد، ارائه دهد. در این مدل، پس‌اندازکنندگان و صاحبان سرمایه در دوران تورمی و رکود نرخ‌های حقیقی بازده دارند. فصل دوم این کتاب به بانکداری بدون ربا اختصاص دارد.

۲. *مطالعات نظری در بانکداری و مالیه اسلامی*، گردآوری: محسن س. خان و عباس میرآخور ترجمه دکتر محمد ضیایی بیگدلی، مؤسسه بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول تابستان ۱۳۷۰، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۳۶۶ صفحه. این کتاب مقاله‌هایی از نویسندگان متعدد را در بر دارد که در ۹ فصل مباحث مختلف نظری و کاربردی بانکداری اسلامی را مفصل مورد بررسی کرده و از منابع قابل استفاده در این موضوع است و برخی از مقالات آن در دوره کارشناسی ارشد اقتصاد تدریس می‌شود.

۳. *صد سؤال و صد جواب درباره بانکداری اسلامی*، تألیف احمد عبدالعزیز النجار، مترجم عباس خان محمد، نشر مؤسسه عالی بانکداری ایران، چاپ اول، ۱۳۶۸، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۱۲۸ صفحه، نویسنده این کتاب، مباحث مختلف پیرامون ربا و بانکداری اسلامی را در قالب سؤال و جواب مطرح کرده است.

۴. *پول بهره (بحران‌های اقتصادی - اجتماعی)*، نویسنده: هلموت کروتیس، ترجمه حمیدرضا شهمیرزادی، کانون اندیشه جوان، چاپ اول بهار ۱۳۷۸، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۱۲۶ صفحه. این کتاب، ترجمه فشرده کتاب *معصل پول* است که اصل آن به زبان آلمانی است. نویسنده کتاب با ارائه آمار و اطلاعات اثبات می‌کند که بسیاری از مشکلات اقتصادی جهان، به ویژه کشورهای صنعتی پیشرفته در اثر رواج بهره است.

ب. کتاب‌های تألیفی بدون اشاره به بانکداری بدون ربا

این تألیفات، با این که پس از سال ۱۳۶۳ (آغاز اجرای عملیات بانکی بدون ربا) نوشته و منتشر شده، انتظار این است که در اثر تألیف شده درباره پول و بانک به بررسی این موضوع در اقتصاد ایران بپردازد؛ به ویژه پس از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران، تفاوت سازوکار این گونه بانکداری را با بانکداری مبتنی بر نرخ بهره بیان کند و دانشجویان رشته‌های اقتصاد، مدیریت، حسابداری و ... را با قالب نو بانکداری بدون بهره آشنا سازد. برخلاف این انتظار بجا، در بسیاری از این آثار، هیچ مطلبی درباره پول و بانکداری بدون ربا وجود ندارد. به عبارت دیگر، این آثار تألیف شده فقط مبتنی بر سازوکار نرخ بهره و بانکداری ربوی نوشته شده است. از جمله می‌توان به آثار ذیل اشاره کرد:

۱. *اقتصاد پول*، تألیف دکتر ابراهیم بیضایی، انتشارات دانشگاه هوایی، ۱۳۷۳، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۲۳۴ صفحه.

در این کتاب که افزون بر مفاهیم اولیه پول، به عرضه و تقاضای پول، ارتباط بین بخش پولی و بخش واقعی اقتصاد، پول و تورم، سیاست پولی و پول برای مبادله با خارج از کشور (ارز) پرداخته است، یگانه بحثی که به پول در ایران اشاره‌ای دارد، دو جدول در فصل عرضه پول است به اضافه موازنه پرداخت‌های کشور در حد یک زیر فصل در واپسین فصل کتاب، و دیگر سخنی از پول در ایران یا اسلام در آن نیست.

۲. *پول و تورم*، تألیف دکتر فرخ قبادی و دکتر فریبرز رئیس دانا، انتشارات پیشبرد، تهران، ۱۳۶۸، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۴۷۳ صفحه.

در فصل اول از بخش اول این کتاب با عنوان تورم، اشاره‌ای کوتاه به محاسبه شاخص قیمت‌ها در ایران دارد.

در فصل سوم از بخش اول، با عنوان پول مسکوک، به طور گذرا به اوضاع پولی ایران در دوره صفویه و قاجاریه اشاره می‌کند.

در فصل ششم، با عنوان پول کاغذی به مباحث تاریخی پول به ویژه در ایران پرداخته است؛ ولی در مورد پول در اقتصاد اسلامی و مسائل آن مطلبی بیان نشده است.

۳. *پول و ارز و بانکداری*، تألیف دکتر اصغر مشبکی، مؤسسه انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول پاییز ۱۳۷۲، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۱۹۵ صفحه، چاپ دوم ۱۳۷۴، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه.

در فصل دوم این کتاب، زیر فصل «سیر تحول و تکامل بانکداری در ایران» است که در آن از صراف‌ها در زمان قدیم، بانکداری از ۱۲۶۶ تا ۱۳۰۷، بانک ملی ایران، بانک‌های خصوصی، بانک مرکزی و وظایف آن مطابق قوانین پیش از پیروزی انقلاب اسلامی یاد شده است. گویی این اثر، پیش از انقلاب اسلامی ایران و تحولات بانکی نگارش و چاپ شده است! اطلاعات آن از ۱۳۴۰ فراتر نمی رود تا چه رسد به این که بانکداری بدون بهره را تحلیل یا عملیات بانکی بدون ربا را ذکر کند.

۴. پول - نظریه‌های پولی، تألیف دکتر باقر قدیری اصلی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، شمارگان ۵۰۰۰ نسخه، ۲۳۸ صفحه.

در فصل چهارم، با عنوان «نظریه مقداری پول در ایران»، (حدود ۱۵ صفحه) ادله‌ای مبنی بر رد نظریه مقداری پول در اقتصاد ایران را ذکر می‌کند و از این جهت قابل توجه و تقدیر است؛ ولی مطلب دیگری درباره پول در اقتصاد ایران یا در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران با توجه به اوضاع جدید اقتصادی ندارد؛ البته باید گفت: دکتر قدیری اصلی در اثر دیگر خود که بعد درباره آن سخن خواهیم گفت، این نقص را تا حدود فراوانی جبران کرده است.

۵. پول و ارز و بانکداری در ایران (رشته حسابداری)، دکتر جمشید پژویان، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول ۱۳۷۴، چاپ سوم ۱۳۷۶، شمارگان ۵۰۰۰ نسخه.

ج. کتاب‌های تألیفی با اشاره‌ای کوتاه به بانکداری بدون ربا

تعداد دیگری از آثار تألیفی بررسی شده، صفحات اندکی را به بانکداری بدون ربا اختصاص داده است که اصل چنین کاری جای تقدیر دارد؛ ولی باید گفت: در این آثار، حق مطلب ادا نشده و دانشجویان سازوکار بانکداری بدون ربا که مبنای کار بانکداری امروز ایران است، آشنا نمی‌شود. از جمله می‌توان به آثار ذیل اشاره کرد:

۱. اقتصاد پول و بانکداری، دکتر ایرج توتونچیان، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی تهران، ۱۳۷۵، شمارگان ۲۰۰۰ نسخه، ۵۹۸ صفحه.

نویسنده در مقدمه این کتاب ضمن اشاره به معضلات نظام سرمایه‌داری، به محوری‌ترین معضل این نظام که آن را بهره می‌داند اشاره کرده و انگیزه خود را از تألیف این کتاب بیان این موارد ذکر می‌کند.

مؤلف که خود از طراحان بانکداری بدون ربا است، در کتاب دیگری که اشاره خواهیم کرد، به تفصیل درباره بانکداری بدون ربا نگاشته است.

۲. پول و ارز و بانکداری، تألیف مجتبی زمانی فراهانی، انتشارات سازوکار، چاپ چهارم، پاییز ۱۳۷۵، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه.

در فصل هشتم این کتاب، به مباحث تاریخی در مورد بانکداری در ایران پرداخته است. در بخش پنجم از این فصل، به دوره ۱۳۶۳ تا ۱۳۷۱ پرداخته و از حذف ربا از نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران سخن گفته و حدود ۱۰ صفحه به ذکر قانون عملیات بانکی بدون ربا بدون هرگونه تحلیل اقتصادی پرداخته است.

۳. پول و بانک، تألیف دکتر باقر قدیری اصلی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۶، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۷۵۷ صفحه.

در این مجموعه، شاید گسترده‌ترین و تحلیلی‌ترین مطالب درباره پول و بانکداری در اقتصاد ایران مطرح شده است که جداً جای تقدیر دارد؛ اما با توجه به موضع انتقادی نویسنده محترم به حذف نرخ بهره از نظام بانکی که به تلویح صورت گرفته است، برای سازوکار بانکی بدون ربا تحلیل علمی ارائه نمی‌دهد و تفاوت اساسی آن را با بانکداری مبتنی بر نرخ بهره بیان نمی‌کند.

۴. پول، ارز و بانکداری، تألیف دکتر یوسف فرجی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، اردیبهشت ۱۳۷۷، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۴۶۶ صفحه.

در فصل دوم این کتاب، زیر فصلی با عنوان «تحولات سیستم‌های پولی در ایران» وجود دارد و فصل پنجم این کتاب نیز به بانکداری در ایران اختصاص یافته و در آن، تاریخچه پیدایش بانکداری در ایران، سیستم بانکی قبل از انقلاب اسلامی و سیستم بانکداری اسلامی مطرح شده است. در قسمت اخیر این فصل، عملیات بانکی بدون ربا مطرح و به اختصار عقود اسلامی مورد استفاده در بانکداری بدون ربا در ۸ - ۹ صفحه بیان شده است بدون آن که در این باره، تحلیل اقتصادی ارائه شود. به عبارت دیگر، در یک کتاب پول و بانکداری که بخش اعظم آن با استفاده از تحلیل‌های علمی سازوکار بانکداری مبتنی بر نرخ بهره ارائه شده است، طی چند صفحه محدود، قانون عملیات بانکی بدون ربا که ماهیت حقوقی دارد، بدون پیوند علمی با قبل و بعد و بدون تناسب کافی با مجموع مطالب کتاب مطرح شده است؛ البته همین مقدار توجه به بانکداری بدون ربا جای تقدیر دارد.

دانشجویی که طی چهار سال آموزش اقتصاد در سطح قابل ملاحظه‌ای با اقتصاد سرمایه‌داری آشنا می‌شود و نه با اقتصاد اسلامی، حتی با توجه به تدریس کتاب‌های

ترجمه شده با تحولات اقتصادی و پولی و بانکی امریکا و اروپا به صورت گسترده آشنا می‌شود و قدرت تجزیه و تحلیل اقتصاد آن کشورها را می‌یابد و می‌تواند اقتصاد مبتنی بر نرخ بهره را تحلیل کند و ذهن او از این گونه مفاهیم انباشته شده است، چگونه می‌تواند با خواندن آن چند صفحه محدود دربارهٔ قانون عملیات بانکی بدون ربا و آیین‌نامه‌های آن توانایی تحلیل اقتصاد و بانکداری بدون ربا را کسب کند، و چگونه با قبول مسئولیت در بانک‌های جمهوری اسلامی ایران یا شرکت‌های دولتی و خصوصی می‌تواند ذهن خود را با روش و مفاهیم این نوع بانکداری سازگار کند؟ آیا نتیجهٔ این آموزش‌ها این نیست که نظام بانکداری بدون ربا در چند صفحه کتاب باقی بماند و بانکداری کشور به سوی کارکرد ربوی یا شبه ربوی کشیده شود؟! آیا پیشنهاد‌های کارشناسی این کارشناسان برای فعال‌تر ساختن بانکداری بر اساس این آموخته‌ها غیر از آن خواهد بود که همواره در پی سود قطعی و تضمین شده برای اوراق مشارکت، اوراق سهام و ... در صدد تغییر اسم بهره و توجیه غیرشرعی این سازوکار باشند و برای جلب سرمایه‌گذاری خارجی، اوراق قرضهٔ ارزی و روش‌های دیگر تأمین مالی مبتنی بر بهره را پیشنهاد کنند؟!

د. کتاب‌های تألیف شده در زمینهٔ بانکداری اسلامی یا دارای فصل ویژه بانکداری بدون ربا

مجموعه دیگر از کتاب‌های بررسی شده در زمینهٔ پول و بانکداری، کتاب‌هایی است که فصلی ویژه به بانکداری اسلامی اختصاص داده یا اصولاً موضوع کتاب، بررسی پول و بانکداری از نظر اسلام است؛ ولی جای تأسف دارد که بیش‌تر این آثار در دانشگاه‌ها به صورت کتاب درسی یا کمک درسی مطرح و معرفی نشده است. به عبارت دیگر، این گونه آثار به طور عمده در انزوا قرار دارند. آثار ذیل از این قبیل است:

۱. بانکداری داخلی - ۱ (تجهیز منابع پولی)، تألیف محمد بهمند و محمود بهمنی، مؤسسه

بانکداری ایران، چاپ پنجم، تابستان ۱۳۷۴، شمارگان ۵۰۰۰، ۲۹۶ صفحه.

این یکی از کتاب‌هایی است که مؤسسهٔ بانکداری جهت متن درسی دانشجویان کارشناسی، تهیه کرده است. این کتاب پس از مروری بر تحولات بانکداری در ایران، بخش تجهیز منابع پولی را به تفصیل مطرح و از جهت کاربردی نیز تبیین می‌کند.

در ادامه نیز به مطالعهٔ اسناد بانکی از قبیل انواع چک، سفته، حواله، برات، ضمانت‌نامه بانک و کارکرد آن‌ها می‌پردازد و در پیوست نیز آیین‌نامه‌های بانکی را آورده است.

۲. *عملیات بانکی داخلی - ۲ (تخصیص منابع)*، تألیف علی اصغر هدایتی، علی اصغر صفری و حسن کلهر، مؤسسه بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، چاپ پنجم، زمستان ۱۳۷۳، شمارگان ۵۰۰۰ نسخه.

این کتاب با کیفیت خوبی قراردادهای بانکی بدون ربا و کیفیت حسابداری این عملیات را تبیین کرده، البته سازوکار بانکداری بدون ربا را تحلیل اقتصادی نکرده است.

این کتاب که به منزله جلد ۲ برای کتاب پیشین است، بعد از یک سری مباحث نظری درباره اعتبار و ضوابط و معیارهای اساسی آن در بخش دوم کتاب تحت عنوان ابزارهای اعتبار، به توضیح عقود مطرح در بانکداری بدون ربا و نحوه کاربرد آنها در بانکداری ایران می پردازد.

۳. *عملیات بانکی بین المللی ۱*، تألیف محمد عجم حسنی، مؤسسه بانکداری ایران، چاپ پنجم ۱۳۷۵، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۱۶۸ صفحه.

۴. *عملیات بانکی بین المللی ۲*، تألیف مسعود مزینی، محمد حسن مهاجری تهرانی، مؤسسه بانکداری، چاپ دوم، ۱۳۷۴، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۳۵۲ صفحه.

این کتاب و کتاب پیشین، هر دو، عملیات بانکی چون خرید و فروش ارز، اسناد بازرگانی و اعتبارات اسنادی را در سطح بین المللی، بررسی می کنند.

رویکرد کتاب بیش تر کاربردی، و بیش تر در قالب بانکداری متعارف در دنیا طرح شده است.

۵. *عقود اسلامی در نظام بانکی بدون ربا*، مسؤول اجرای طرح، حمید بهمن پور، انتشارات معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصاد و دارایی، تهران، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۳، ۱۶۲ صفحه.

این کتاب، آیین نامه و مقررات عملیات بانکی بدون ربا را در بر دارد و در مورد چگونگی توزیع تسهیلات بانکی بین انواع قراردادهای اسلامی تحقیق کرده است. حدود ۹۰ صفحه از کتاب پیوستها است. این کتاب بعد آموزشی ندارد.

۶. *اقتصاد پول و بانکداری*، تألیف دکتر هوشنگ شجری و دکتر محمد کمالزاده، نشر هشت بهشت اصفهان، چاپ اول ۱۳۷۶، شمارگان ۳۳۰۰ نسخه، ۲۰۰ صفحه.

فصل هشتم این کتاب، با عنوان بانکداری اسلامی حدود ۱۳ صفحه است. در این فصل، تحریم ربا، دلایل بهره و نقد آن، معرفی متغیر جانشین، جانشینی سود به جای بهره و عقود مورد استفاده در بانکداری بدون ربا مطرح شده است.

۷. *پول و بانک (از نظریه تا سیاست گذاری)*، تألیف علی ماجدی و حسن گلریز، مؤسسه بانکداری ایران، چاپ پنجم، پاییز ۱۳۷۲، شمارگان ۲۰۰۰ نسخه، ۳۵۸ صفحه.

این کتاب متن درسی رشته پول و بانکداری در مؤسسه است و همان‌گونه که از نام آن پیدا است، ابتدا به صورت نظری مباحث انواع پول و تحولات آن، عرضه و تقاضای پول و ارزش آن را با طرح برخی دیدگاه‌ها آورده؛ سپس تحولات بانکداری را در دنیا و ایران بررسی می‌کند. نویسنده در فصل پنجم، تحت عنوان بانکداری اسلامی، نظریه‌های مربوط به بهره را طرح و نقد و در پایان به صورت بسیار کوتاه، بانکداری اسلامی را بیان می‌کند و قانون بانکداری بدون ربا را نیز در ضمیمه فصل می‌آورد.

۱۱۷

همچنین در ضمیمه فصل ۷، مروری بر سیاست‌های پولی در ایران، و به تبع آن در نظام

بانکی بدون ربا می‌پردازد.

اقتصاد اسلام

به نظر می‌رسد، مؤسسه بانکداری با تدوین این کتاب خواسته است دانشجویان را با مباحث اصلی پول و بانک آشنا ساخته در دو درس بعدی (تخصیص و تجهیز) به بحث بانکداری بدون ربا بپردازد.

۸. مجموعه مقالات همایش‌های بانکداری اسلامی، مؤسسه عالی بانکداری ایران از سال ۱۳۶۹ مؤسسه بانکداری ایران هر ساله به فراخوان مقالات درباره بانکداری اسلامی می‌کند. این همایش‌ها که به طور معمول هر سال تحت محوری خاص برگزار می‌شود، بعد از برگزاری در کتاب همایش‌ها به چاپ می‌رسد و در شمارگان محدود در اختیار دانشگاه‌ها و مراکز علمی و پژوهشی قرار می‌گیرد.

۹. سیاست‌های پولی (۲)، تألیف دکتر علیرضا رحیمی بروجردی، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹، ۴۴۰ صفحه.

این کتاب بیست مقاله از نویسندگان متعدد را در بردارد که پنج مقاله آن در زمینه پول و سیاست‌های پولی در اسلام و بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران است.

۱۰. بررسی عملکرد بانکداری بدون ربا در ایران، تألیف میثم موسایی، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، پاییز ۱۳۷۹، ۱۵۵ صفحه.

در این کتاب، ابتدا در فصل اول، برخی از شاخص‌های پولی ایران با چند کشور توسعه‌یافته و مشابه مقایسه، و در فصل دوم، عملکرد کلی برنامه اول و دوم توسعه در خصوص نقدینگی بررسی شده است. در بخش دیگر، عقود اسلامی و عملکرد آن‌ها معرفی و در بخش سوم مشکلات فکری - اجرایی بانکداری بدون ربا در ایران مطرح شده است.

۱۱. پول در اقتصاد اسلامی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، تألیف دکتر پرویز داوودی، حجت الاسلام و المسلمین حسن نظری و سیدحسین میرجلیلی، انتشارات سمت، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۴، شمارگان ۵۰۰۰ نسخه، ۱۰۲ صفحه.

این کتاب در چهار فصل، مفهوم پول و ابعاد اقتصادی آن؛ تکامل پول و اقسام آن؛ احکام فقهی پول؛ توجهات بهره و پاسخ به آنها؛ را بررسی کرده و به صورت کتاب کمک درسی در پول و بانکداری قابل استفاده است.

۱۲. مجموعه قوانین و مقررات بانکی، تدوین: مرتضی والی‌نژاد، مرکز آموزش بانکداری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول ۱۳۶۸، شمارگان ۲۰۰۰ نسخه، ۵۷۶ صفحه.

این کتاب به طور عمده، در بر دارنده قوانین و مقررات بانکی پس از پیروزی انقلاب اسلامی است و جنبه حقوقی دارد و افزون بر قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲، آیین‌نامه‌های اجرایی و دستورالعمل‌های آن را بیان کرده است. آموزش این کتاب برای کارکنان شبکه بانکی کشور ضرورت دارد.

۱۳. پول در نگاه اقتصاد و فقه، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، مهر ۱۳۷۵، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۹۲ صفحه.

این کتاب حاوی سه سخنرانی و یک میزگرد درباره پول در اقتصاد اسلامی است.

۱۴. پول و نظام‌های پولی، بخش فرهنگی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول زمستان ۱۳۷۵، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۲۰۸ صفحه.

بخش اول این کتاب، دربردارنده فصول پیشینه تاریخی پول، سیستم‌های پولی، نظام‌های پولی بین‌المللی و پول در ایران است.

بخش دوم کتاب، تاریخ پول از آغاز اسلام تا زمان غیبت، حاوی دو فصل، مرحله پیش از رواج سکه‌های اسلامی و مرحله رواج سکه‌های اسلامی است.

۱۵. پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی، تألیف سید عباس موسویان، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۶، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۲۱۴ صفحه.

در این کتاب افزون بر بیان پس‌انداز و سرمایه‌گذاری از دیدگاه مکتب سرمایه‌داری و سوسیالیسم، توجه‌های اقتصادی بهره را پاسخ گفته و با معرفی نظام مشارکت به جای نظام بهره، نظریه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری و رفتار تولیدکننده در اقتصاد اسلامی را مطرح و مسئولیت دولت را بر امر سرمایه‌گذاری بیان کرده است.

۱۶. پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه‌داری، تألیف دکتر ایرج توتونچیان، انتشارات توانگران، چاپ اول، دی ۱۳۷۹، شمارگان ۵۰۰۰ نسخه، ۸۱۹ صفحه.

تا جایی که نویسنده این نوشتار آگاهی دارد، مهم‌ترین و گسترده‌ترین اثر در نقد علمی و تحقیقی پول و بانکداری سرمایه‌داری و تحلیل اقتصادی عالمانه در مورد پول و بانکداری اسلامی، همین کتاب است.

نویسنده این کتاب که میان استادان دانشگاه بیش‌ترین مطالعات و تحقیقات را در زمینه پول و بانکداری اسلامی داشته و خود نیز از دست‌اندرکاران تهیه قانون بانکداری بدون ربا بوده، در این کتاب ضمن نقد علمی موضوع در نظام سرمایه‌داری، آن را از منظر اسلامی تحلیل کرده است.

۱۷. بانکداری اسلامی، تألیف سیدعباس موسویان، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، زمستان ۱۳۷۸، ۳۱۵ صفحه.

این کتاب از سه بخش تشکیل شده است: در بخش نخست با مروری بر پیشینه صنعت بانکداری، نقش اقتصادی بانک و ماهیت حقوقی عملیات بانکداری متعارف بررسی می‌شود. در بخش دوم، با بیان ضرورت تحول بانکداری متعارف، اصول و معیارهای تحول تبیین شده و با استفاده از آن‌ها، الگوی بانکداری بدون ربا برای ایران از جهت قانون، ساختار، و عملکرد، نقد و بررسی می‌شود و در بخش پایانی، الگویی جدید از بانکداری اسلامی ارائه می‌شود که به اعتقاد نویسنده، از جهت تأثیرگذاری بر متغیرهای کلان اقتصادی، از بانکداری متعارف و بانکداری بدون ربا فعلی ایران مفیدتر است.

این کتاب، متن درسی برخی دانشگاه‌ها قرار گرفته و تاکنون ۴ بار تجدید چاپ شده است.
۱۸. ربا و بانکداری اسلامی، آیت‌الله مکارم شیرازی، تهیه و تنظیم: ابوالقاسم علیان‌نژادی، مدرسه علی‌بن ابیطالب(ع)، ۱۳۷۶ ش.

در این کتاب ضمن این که ربا به صورت دوازده مسأله همراه با جواب تفصیلی بیان شده به طرح بانکداری بدون ربا پرداخته شده است و ضمن این که وجود بانک سالم و اسلامی جزو ضروریات و واجبات و مصداق روشن «تعاونوا علی البر و التقوی» (مانده(۵): ۳) دانسته شده، خدمات بانک‌ها از نظر فقه و اسلامی مورد تحلیل قرار گرفته و پس از آن، مسأله سپرده‌های مردم نزد بانک‌ها بررسی، و در پایان کتاب استفتائاتی درباره مسائل بانکی از محضر معظم‌له همراه با پاسخ نوشته شده است.

۱۹. بانکداری اسلامی «تجهیز و تخصیص منابع»، تألیف سعید جمشیدی، انتشارات شکوه

اندیشه، چاپ سوم، ۱۳۸۰، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۳۷۲ صفحه.

این کتاب در ۴ بخش به بررسی کاربردی مباحث بانکداری اسلامی پرداخته و در عین حال مباحث فقهی و حقوقی موضوعات را به مناسبت تبیین کرده است. بیش تر مباحث کتاب درباره تسهیلات اعطایی بانکها است.

۲۰. پول، بانک، صرافی، تألیف محمدحسین ابراهیمی، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات

اسلامی، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۶، شمارگان ۲۰۰۰ نسخه، ۱۷۶ صفحه.

این کتاب که در هفت فصل تألیف شده در ۴ فصل اول، ماهیت پول و احکام فقهی پول بیان شده و در ۳ فصل بقیه ضمن مروری بر تاریخ بانکداری متعارف و صندوقهای قرض الحسنه، با مستحدث دانستن بانک، بررسی بیش تر درباره احکام آن را ضرور دانسته است.

۲۱. ارزیابی بانکداری بدون ربا، تألیف دفتر تحقیقات و سیاستهای پولی بازرگانی و

خدمات (سیدحسین میرجلیلی)، تهران، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصاد و دارایی، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۴.

در این کتاب پس از بیان سیر تکاملی بانکداری در ایران و جهان، چارچوب نظری و روشهای اجرایی بانکداری بدون ربا تبیین، سپس به مشکلات آن در ایران پرداخته شده است که از جمله می توان به صوری شدن قراردادهای و احیاناً بطلان آنها اشاره کرد که از آثار عدم آموزش کارگزاران و مراجعان بانکها است.

در این کتاب به مباحث فقهی توجه کمتری شده است.

۲۲. عقود اسلامی در نظام بانکداری بدون ربا، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی

و دارایی، مسؤول اجرای طرح تحقیقی: حمید بهمن پور، تهران، چاپ اول: زمستان ۱۳۷۳، ۱۶۲ صفحه. در این کتاب، نظریات بهره نقد، و مشارکت در سود و زیان به صورت اصل فراگیر پیشنهاد می شود. در فصول بعدی، عملکرد بانکها در به کارگیری این روش در سالهای گوناگون طرح و به این نتیجه رسیده است که حجم عملیات مشارکت مدنی، فروش اقساطی و مضاربه در مقایسه با دهه قبلی، افزایش یافته است.

۲۳. ربا و تورم (بررسی تطبیقی جبران کاهش ارزش پول)، تألیف احمدعلی یوسفی، تهران،

مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، فروردین ۱۳۸۱، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۳۳۵ صفحه.

پول یکی از پدیده‌هایی است که وارد زندگی مردم شده؛ پس اگر نظام بانکی بخواهد در ارتباط با پول هم به لحاظ شرعی و هم از نظر کارایی درست عمل کند، باید ۱. این پدیده درست شناسایی شود؛ ۲. احکام فقهی به‌کارگیری آن روشن شود.

یکی از احکام به‌کارگیری پول در وضعیت تورمی، مسأله جبران کاهش ارزش پول است که در این کتاب به‌طور گسترده بررسی فقهی، و سرانجام نتیجه گرفته شده است که این مسأله در دو فرض متفاوت، دو گونه حکم دارد.

ا: اگر تورم شدید باشد (عرف عام در دیون و روابط مالی در برابر کاهش ارزش پول از خود واکنش معناداری نشان دهد)، جبران کاهش ارزش پول واجب، و از مصادیق ربا نخواهد بود.

ب: اگر تورم خفیف باشد، جبران کاهش ارزش پول جایز نیست و از مصادیق ربا به‌شمار می‌رود.

۲۴. *قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن*، تألیف علی اصغر هادوی‌نیا، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، بهار ۱۳۷۸، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۲۵۱ صفحه.

قسمت عمده این کتاب به بررسی ماهیت قرض الحسنه و آثار اجتماعی و اقتصادی آن پرداخته است. در فصل دوم از بخش سوم، قرض الحسنه در بانکداری بدون ربا مطرح شده است. نویسنده در این فصل به این نتیجه رسیده که آنچه در بانکداری بدون ربا به صورت قرض الحسنه مطرح است، به دلیل نوع ابزارهایی که جهت جذب منابع به‌کار می‌رود، با ماهیت «قرض الحسنه» فاصله دارد. هر چند از نظر حقوقی و شرعی با عقد «قرض» مطابقت کامل داشته باشد.

۲۵. *قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی*، تألیف مجید حبیبیان، وزارت امور اقتصادی و دارایی، چاپ اول: ۱۳۸۲، شمارگان ۱۱۰۰ نسخه، ۲۴۸ صفحه.

مؤلف کتاب، در ۳ بخش مفصل مباحث خود را سامان داده است. در بخش اول به تفصیل درباره قرض، قرض الحسنه و شرایط آن و آثار قرض الحسنه از جهات گوناگون پرداخته و عرضه و تقاضای آن را بررسی کرده است؛ سپس در فصل دوم ارتباط قرض الحسنه را با راهبردهای توسعه مورد بحث قرار داده، و در پایان ضمن بررسی قرض الحسنه در ایران، راهکارهایی را ارائه کرده است.

۲۶. *ربا، پیشینه تاریخی ربا، ربا در قرآن و سنت، انواع ربا و فرار از ربا*، تألیف: بخش فرهنگی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ناشر، مؤسسه بوستان کتاب قم، چاپ اول ۱۳۸۱، شمارگان ۲۰۰۰ نسخه، ۴۷۹ صفحه.

یکی از کتاب‌هایی است که به بحث ربا به طور گسترده و استدلالی پرداخته است. پس از بیان تفصیلی تاریخ ربا در اقوام و ملل و مذاهب، به بررسی آن در قرآن و تفاسیر و نیز کتاب‌های روایی پرداخته؛ سپس از نظر امامیه و اهل سنت، حکم انواع ربا (قرض و معاملی) بررسی شده و در پایان نیز راه‌های فرار از ربا مورد تحلیل قرار گرفته است.

این کتاب از مباحث کاربردی و بانک بحث نکرده است.

۲۷. ماهیت پول و راهبردهای فقهی و اقتصادی آن، تألیف احمدعلی یوسفی، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ اول زمستان ۱۳۷۷، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۲۳۶ صفحه.

در این کتاب، تاریخچه پول، انواع پول، مال و مالیت، ماهیت و ویژگی‌های پول از دو دیدگاه خرد و کلان، پول فعلی و تفاوت آن با سایر اموال مطرح شده است.

۲۸. جعاله در بانکداری اسلامی، تألیف رسول مظاهری، تهیه و تحقیق مرکز مطالعات و تحقیقات پژوهشکده فقه و حقوق، مؤسسه بوستان کتاب قم، چاپ اول ۱۳۸۱، شمارگان ۱۵۰۰ نسخه، ۲۶۳ صفحه.

در این کتاب، مسأله جعاله به صورت ابزاری در بانکداری اسلامی با تحلیل فقهی - حقوقی از حیث نظری و کاربردی بیان شده است؛ سپس دستورالعمل اجرایی بانک‌ها درباره جعاله، تبیین فقهی - حقوقی، و به برخی شبهات مربوط به آن پاسخ داده شده است. همچنین در این کتاب به تبیین اصطلاح بانکداری اسلامی، تاریخچه بانکداری، بانکداری در ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی و پیشینه بانکداری اسلامی در داخل و خارج از ایران به طور مختصر پرداخته و در پایان کتاب استفتائاتی درباره جعاله همراه با جواب نوشته شده است.

۲۹. جعاله (آگهی پاداش، پیمانکاری، کترات و روزمزد) در اقتصاد اسلامی و حقوق ایران، به انضمام نقد و بررسی و اشکالات به تسهیلات (وام) جعاله بانک‌ها، تألیف مصطفی رئیسی، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۳، شمارگان ۳۰۰۰ نسخه، ۲۴۸ صفحه.

این کتاب در شش فصل به تحلیل فقهی جعاله پرداخته و در پایان کتاب، تحت عنوان ضمیمه، دستورالعمل اجرایی جعاله نقد و بررسی شده که برخی از اشکالات مؤلف محترم بر دستورالعمل پیش گفته وارد نیست.

۳۰. سیاست پولی در بانکداری بدون ربا (بررسی فقهی - اقتصادی)، تألیف سعید فراهانی فرد، بوستان کتاب، چاپ اول ۱۳۷۸، شمارگان ۱۵۰۰ نسخه، ۲۸۰ صفحه.

مؤلف پس از مروری بر ادبیات موضوع، در فصلی از کتاب به بانکداری بدون ربا و به ارزیابی شیوه‌های پیشنهادی جهت بانکداری با حذف ربا پرداخته است. در فصل دیگری از کتاب، ربا و تفصیلات آن مورد بحث قرار گرفته؛ سپس در دو فصل به بررسی ابزارهای سیاست پولی موجود در نظام ربوی و معرفی ابزارهای جدید پرداخته، و در فصل پایانی، این ابزارها را در ایران بررسی کرده است.

۳۰. ربا و کاهش ارزش پول، تألیف میثم موسایی، پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت

۱۲۳

مدرس، فروردین ۱۳۸۳، چاپ اول، شمارگان ۱۰۰۰ نسخه، ۲۵۴ صفحه.

اقتصاد اسلام

نویسنده در این کتاب به دنبال اثبات این فرضیه است که در وضعیت تورمی، جبران کاهش قدرت خرید پول نه تنها از مصادیق ربا نیست، بلکه ضرورت دارد. به این منظور ابتدا ادله شرعی را بررسی، سپس با یافته‌های تجربی نیز آن را تکمیل می‌کند.

مباحث این کتاب به‌طور مستقیم درباره پول است و با مباحث بانکی نیز ارتباط غیرمستقیم دارد.

۳۱. موضوع شناسی ربا و جایگاه آن در اقتصاد معاصر، تألیف محمد امیر نوری کرمانی،

بوستان کتاب قم، چاپ اول، ۱۳۸۱، شمارگان ۲۰۰۰ نسخه، ۲۹۶ صفحه.

این کتاب از ۸ بخش تشکیل شده است. بخش اول با بررسی نظریات بهره، نقش آن را در اقتصاد معاصر بررسی می‌کند. بخش دوم و سوم کتاب، ضمن بیان پیشینه و مفهوم ربا، حکم آن را در قرآن و سنت بیان کرده، به فلسفه تشریح حرمت آن می‌پردازد. در ۴ بخش پایانی، بعد از بیان ربای قرضی و تحول در موضوع ربا، به مسأله تورم و جبران کاهش ارزش پول پرداخته و سرانجام در بخش آخر با توجه به حرمت ربا به دنبال راهکار شرعی در بانکداری بدون ربا است.

این کتاب همان طور که از بیان بخش‌های آن پیدا است، مباحث بسیاری را که هر یک تحقیق جداگانه‌ای را می‌طلبد در خود جمع کرده، و جهت آشنایی کلی خواننده با مباحث ربا و پول و بانکداری بدون ربا مفید است؛ گرچه در برخی موارد به تفصیل به موضوع پرداخته شده است.

۳۲. ربا و راه‌های گریز از آن، تألیف سید محسن علوی، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و

سیما، چاپ اول، ۱۳۸۲، شمارگان ۱۵۰۰ نسخه، ۲۰۵ صفحه.

در این کتاب نیز بعد از بیان تاریخ ربا، حکم آن و دیدگاه‌های مربوط به راه‌های فرار از ربا، مسأله بانک و بانکداری را در ایران بررسی کرده، سرانجام پیشنهادهایی جهت تهیه برنامه‌هایی در صدا و سیما درباره ربا و بانکداری ارائه می‌دهد.

- شیوه‌های عملی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی؛

- تجزیه و تحلیل بانکداری بدون ربا در ایران؛

- الگوی مطلوب بانکداری اسلامی.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مروری گذرا بر مجموعه آثار اقتصاد کلان و پول و بانکداری که بررسی شده است، نشان می‌دهد که بخش بزرگی از این آثار، چه ترجمه و چه تألیف که به طور عمد به صورت متن درسی یا کمک‌درسی در دانشگاه‌ها معرفی می‌شود، برای آموزش بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران مناسب نیست؛ بلکه دانشجویان را با سازوکار پول و بانکداری مبتنی بر نرخ بهره آشنا می‌سازد و زمینه ذهنی آنان را برای تجزیه و تحلیل اقتصاد ربوی آماده می‌کند. نتیجه این آموزش‌ها در مرحله عمل و در کارشناسی روشن است و به توضیح نیازی ندارد. از سوی دیگر، بخش دیگری از آثار یاد شده که عطف توجه جدی به پول و بانکداری بدون ربا داشته یا در اصل بدین منظور نوشته شده است، میان استادان و دانشجویان رشته اقتصاد بازتاب نداشته یا بسیار کم معرفی شده است. در عین حال، همین آثار کفایت نسبی برای جانشینی بخشی از محتوای درسی پول و بانکداری رایج را دارد. دست کم می‌توان از آن‌ها کنار تدریس سرفصل‌های متعارف اقتصاد کلان یا پول و بانکداری استفاده کرد و بخش قابل توجهی از محتوای درس را به مطالب این آثار اختصاص داد.

چنین اندیشه‌ای آن‌گاه تحقق می‌یابد که استادان محترم این دروس با محتوای آثار یاد شده آشنا شوند و بدون تعصب به آنچه آموخته‌اند و با آن انس ذهنی دارند، از این آثار در تدریس بهره بگیرند و برای رشد و تکامل علمی نظریات ارائه شده، نقد و بررسی محققانه کنند و دیدگاه‌های خود را به صورت مقاله‌های علمی منتشر سازند.

همچنین برای معرفی آثار پیش‌گفته و نقد و بررسی آن‌ها به وسیله استادان رشته اقتصاد

می‌توان از برگزاری همایش‌های علمی، کارگاه‌های پژوهشی و میزگردها استفاده کرد.

ضمیمه: سرفصل درس‌های اقتصاد کلان و پول و بانکداری

۱. پول و بانکداری

تعداد واحد: ۳، نوع واحد: نظری، پیشنیاز: اقتصاد کلان (۲)

هدف: عبارت است از آشنا کردن دانشجویان با نظریه‌های پولی و نظام بانکی و دادن توان علمی لازم به منظور درک و تحلیل مسائل پولی و تشخیص و انتخاب سیاست‌های پولی مناسب با مسائل مورد ابتلای جمهوری اسلامی ایران.

سرفصل درس

۱۲۵

اقتصاد اسلام

بررسی آموزش اقتصاد پول و بانکداری در جمهوری اسلامی ایران

۱. پیدایش پول: مبادله مستقیم کالا با کالا - پول فلزی، سیستم واحد دو فلزی طلا و نقره، قانون گرشام و سیستم واحد یک فلزی - پول کاغذی و مؤسسات بانکی و غیربانکی؛
۲. وظایف پول - پول به عنوان وسیله مبادله، معیار ارزش، وسیله سنجش، عامل سلطه و حاکمیت؛
۳. پول، شبه پول و نقدینگی بخش خصوصی؛
۴. نقش و عملکرد بانک‌های تجاری - قدرت خلق پول - پایه پولی و عوامل مؤثر در آن - ضریب تکاثری پول؛
۵. بانکداری مرکزی - بررسی ترازنامه بانک مرکزی و بانک‌های تجاری.
۶. نظریه‌های پولی: نظریه مقداری پول - نظریه مقداری ریکاردو - نظریه ایروینگ فیشر - نظریه مقداری والراس در چارچوب نظریه تعادل اقتصادی - قانون سی (Say's Law) - نظریه مبادله تعادل اقتصادی والراس
۷. بررسی صحت و سقم نظریه مقداری پول در ایران؛
۸. مکتب کمبریج: نظریه پولی آلفرد مارشال - نظریه پولی پیگو (عرضه، تقاضا و ارزش پول)؛
۹. رهاورد پولی ویکسل؛
۱۰. نظریه پولی کینز: (رجحان نقدینگی)؛
۱۱. تجدید حیات نظریه مقداری پول: مکتب شیکاگو - میلتون فریدمن و تقاضای پول - عرضه پول - نظریه پول‌گرایان؛
۱۲. نقش سیاست‌های پولی در اقتصاد ملی (در قالب مدل IS/LM)؛
۱۳. تاریخچه سیاست‌های پولی؛
۱۴. ابزارهای سیاست پولی کشورهای غربی پس از جنگ بین‌المللی دوم؛

۱۵. سیستم پولی کشورهای با برنامه‌ریزی متمرکز، مثل شوروی؛
۱۶. تورم - تورم رکودی - تحلیل آثار و چاره‌تورم در ایران؛
۱۷. نظام پولی بین‌المللی و نقش مؤسسات پولی بین‌المللی (مانند EMF)؛
۱۸. تحول بانکداری در ایران - بانکداری بدون ربا - سیاست‌های پولی در بانکداری بدون ربا؛
۱۹. سیاست و تجربیات پولی ایران؛
۲۰. مروری بر تجربه بانکداری اسلامی در کشورهای دیگر.

۲. بانکداری اسلامی (درس اختیاری)

تعداد واحد: ۲، نوع واحد: نظری، پیشنیاز: پول و بانکداری

هدف: عبارت از آشنا ساختن دانشجویان با نقش پول و مؤسسات مالی در فعالیت‌های اقتصادی

در صدر اسلام و بررسی عملکرد بانکداری بدون ربا و ماهیت سیاست پولی در اقتصاد اسلامی

سرفصل درس

۱. تعریف پول، انواع، و ... وظایف آن در صدر اسلام - تحلیلی از وظایف پول در اسلام؛
۲. بررسی قانون بانکداری بدون ربا در ایران تحلیل تئوریک و تجربی از مواد این قانون، تنگناها و مشکلات اجرایی آن؛
۳. نقش آموزش عمومی نسبت به بانکداری بدون ربا - بررسی راه‌های گذر از یک تفکر بانکداری ربوی به بانکداری بدون ربا؛
۴. بانکداری تجاری و تخصصی در نظام بانکداری بدون ربا (منابع و مصارف)؛
۵. انواع سپرده‌های بانکی، حقوق سپرده‌گذار و بانک در قبال همدیگر، سود بانک و نحوه تقسیم آن میان سپرده‌گذاران؛
۶. بانکداری مرکزی و سیاست‌های پولی در نظام بانکداری بدون ربا؛
۷. عقود اسلامی به عنوان ابزار تخصیص منابع بانکی - بررسی کاربرد و عملکرد هر کدام در ایران؛
۸. جایگاه و نقش مؤسسات اعتباری و غیربانکی در نظام بانکداری بدون ربا (صندوق‌های قرض‌الحسنه، شرکت‌های بیمه، شرکت‌های سرمایه‌گذاری و ...)
۹. بهره، کارمزد، ربا و سود بانکی (سپرده‌گذار)، علل تحریم ربا در اسلام (بررسی دیدگاه‌های مختلف در مورد بهره کلاسیک‌ها، نئوکلاسیک‌ها و ...)
۱۰. رابطه سیستم بانکی با دولت در نظام بانکداری بدون ربا؛
۱۱. مروری بر تجربه بانکداری بدون ربا در ایران و سایر کشورها.

۳. پول و بانکداری بدون ربا (دانشگاه مفید)

تعداد واحد: ۲، نوع واحد: نظری، نوع درس: تخصصی اسلامی، پیشنهاد: پول و بانکداری
هدف: آشنایی دانشجویان با احکام فقهی پول و سیر آن در تاریخ اسلام، جایگاه بانک در اقتصاد، نظریه‌های مطرح در بانکداری بدون ربا و سیاست‌های پولی مناسب.

سرفصل درس

۱. سیر تحول پول در تاریخ اسلام؛
۲. پول و احکام فقهی آن؛
۳. بانکداری بدون ربا (کلیات)؛
۴. مهم‌ترین نظریه‌های مطرح در بانکداری بدون ربا؛
۵. سیاست‌های پولی در سیستم بانکداری بدون ربا؛
۶. مقایسه بانکداری غیرربوی و ربوی در اثرگذاری بر متغیرهای واقعی اقتصادی.

۴. الگوهای بانکداری اسلامی (درس اختیاری برای دانشجویان اقتصاد و اجباری برای

دانشجویان پول و بانک دانشگاه مفید)

تعداد واحد: ۳، نوع واحد: نظری، نوع درس: اختیاری، پیشنهاد: پول و بانکداری بدون ربا
هدف: آشنایی دانشجویان با الگوهای گوناگون مطرح در زمینه بانکداری اسلامی و الگوهای اجرا شده به منظور دستیابی به الگوی جامع‌تر.

سرفصل درس

۱. تاریخچه الگوهای بانکداری اسلامی، انواع الگوها (ترکیبی، تعویضی، تأسیسی)؛
۲. اصول حاکم بر الگوی بانکداری اسلامی؛
۳. نظریه‌های مختلف در بانکداری اسلامی (بدون ربا)؛
۴. تجربیات بانکداری بدون ربا؛
- کشورهای اسلامی
- کشورهای غیراسلامی
۵. تجربه بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران؛
۶. الگوی مطلوب بانکداری اسلامی.

منابع و مأخذ

۱. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (گروه اقتصاد): بررسی مشکلات بانکداری بدون ربا در ج.ا.ا، قم، ۱۳۷۱. وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری، مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی علوم اقتصادی، ۱۳۷۵ ش.
۲. مؤسسه عالی بانکداری ایران، بانکداری اسلامی و توسعه «ویژه‌نامه یازدهمین همایش بانکداری اسلامی» شهریور ۱۳۷۹.
۳. مرکز تحقیقات اقتصاد ایران: مجموعه مقاله‌های اولین همایش دستاوردهای آموزشی و پژوهشی علم اقتصاد در ایران، چاپ اول، ۱۳۸۱.

۱۲۸

اقتصاداسلامی

سال
چهارم / پاییز
۱۳۸۳